

**KONU YA GÖRE YAKLAŞIM SEÇİMİ, YAKLAŞIMA GÖRE
KONU DEĞİL : TÜRK ANAYASA MAHKEMESİNE
“SİYASAL ALT-SİSTEM” AÇISINDAN BİR YAKLAŞIM DENEMESİ***

Doç. Dr. Artun ÜNSAL

I — NEDEN BÖYLE BİR YAKLAŞIM?

A — ÇALIŞMANIN AMACI

Son yıllarda sık sık “ulusal iradeye ters düşmekle” suçlanan Türk Anayasa Mahkemesi’nin,¹ “siyasal sistem” kuramı² ışığında ele alınmasının ilginç ve yararlı olacağı düşünülmüştür.

1 — Kuram Uygulaması Yönünden

“Siyasal sistem” kuramının, Türk siyasal yaşamında 1962’den beri önemli ve etkin bir yer kazanan AYM üzerinde denenmesinde başlıca iki amaç güdülmüştür: İlki, anılan inceleme modelinin temel kavramları ve önermeleri ışığında, AYM’nin “genel siyasal sistem”in kendisinden beklediği, yaşamayı denetleme ve dolayısıyla, siyasal iktidarı frenleme ve düzenin temel değerlerini koruma görevlerini ne ölçüde yerine getirdiğine açıklık getirmektir. İkincisi ve bizce daha önemlisi ise, “siyasal sistem” kuramını başlı başına bir “alt-siyasal sistem” olarak ele alınan AYM’ne uygulama çabasıyla, karşılaştırmalı siyasal bilime küçük bir katkıda bulunmaktadır. Örneğin, ABD’de, Federal Yüksek Mahkeme’ye siyasal sistem modelinin uygulandığı öncü çalışmaların yapılması,³ farklı toplumlarda benzer kurumların,

* I. Sosyal Bilimler Ulusal Kongresi’ne (6-8 Haziran 1980, Ankara) sunulan bildirinin gözden geçirilmiş metnidir. Ayrıca bkz. Artun Ünsal, *Siyaset ve Anayasa Mahkemesi*, Ankara: SBF Yayınları, 1980; özellikle, Giriş ve Sonuç bölümleri.

1 Bundan böyle AYM olarak geçecektir.

2 Ashında, “sistem analizi modeli” denmektedir. Ancak, temelde siyasal sistemin varlığını sürdürme sorunu ele alındığından, genel bir kuram geliştirme çabasının varolduğu açıktır.

3 Bkz. Sheldon Goldman ve Thomas P. Jahnige, *The Federal Courts as a Political System*, New York; Harper and Row, 1971. Avrupa’da ise, özellikle Batı Alman Hukukçular sistem kuramına ilgi duymaktadırlar. Ancak, yanılmıyorsak, bu

o toplumların siyasal yaşamında benzer veya farklı roller oynayıp oynamadığını da araştırmaya birer çağrı niteliğindedir.⁴ Üstelik Easton'ın da değindiği gibi. "Kuram tarafından yönlendirilmemiş araştırmalar abes olacağı gibi, verilerle desteklenmeyen kuram da boşa gidecektir".⁵

2 — AYM'ne Yeni Bir Bakış

1971'den günümüze, her anayasa değişikliği veya yeni bir anayasa çalışmalarının yapıldığı olağanüstü dönemlerde gündeme gelen AYM'nin Türk siyasal yaşamındaki özel durumu ve siyasal iktidarlara süregelen sürtüşmelerinin güncelliğini koruduğu bilinmektedir. Özellikle, sağ partilerin geçmiş yıllarda bu Yüksek Mahkememize yönelttikleri eleştirilerin, kanımızca, siyasal tartışmalara özgü polemik havasından arındırılmaları gerekmektedir. Bir başka deyişle, AYM'nin siyasal sistemimiz içindeki yeri, işleyişi ve bu arada, siyasal iktidarlara olan ilişkilerini siyasal bilimin kuramsal modellerinin ışığı altında ele almak yararlı olabilir.

B — ÇALIŞMANIN SINIRLARI

1 — Sınırlı Bir Yaklaşım

"Siyasal sistem" kuramının, AYM'ne uygulanmasını bekleyen güçlükler ortadadır. Daha önceki yıllarda genellikle⁶ salt hukuksal bir

---

modeli herhangi bir yargı organına henüz uygulamamışlar, daha çok genel anayasa hukukuyla sınırlı kalmışlardır. Örneğin, bkz. Friedhelm Hufen, "Verfassungstheorie und Systemtheorie", *Archiv des öffentlichen Rechts*, Band 100, Heft 2 (Juni 1978), s. 193-238.

⁴ "Çeşitli ülkelerdeki anayasa mahkemelerinin işleyişleri ve rolleri üzerinde derinlemesine incelemelere gerek vardır. Belirli bir anayasa mahkemesinin, incelenmesinde uygulanacak araştırma planı, yargısal faaliyetlerin girdi-dönüşme-çıkış özellikleri üzerinde odaklanabilir" Bkz. Donald P. Kommers, "Comparative Judicial Review and Constitutional Politics", *World Politics*, Vol. XXII, No. 2 (Jan. 1972), s. 294-295.

⁵ David Easton, *A Framework for Political Analysis*, Englewood Cliffs, N. J., Prentice-Hall, 1965, s. 7.

⁶ Bkz. Servet Armağan, *Anayasa Mahkememizde Kazai Murakabe Sistemi* İstanbul: İÜHF Yay., 1967; Bülent Nuri Esen, *Anayasa Mahkemesine Göre Türk Anayasa Hukuku Anlayışı*, Ankara: AÜHF Yay., 1966; *Anayasanın Anayasa Mahkemesince Yorumlanması*, Ankara: AÜHF Yay., 1972; İlhan Arsel, *Anayasa Mahkemesinin Bazı Eğilimleri Üzerine Görüşler ve Anayasa Mahkemesi Kararlarından Özetler*, Ankara: AÜHF Yay., 1970. Bununla birlikte, Mümtaz Soysal, *Dinamik Anayasa Anlayışı-Anayasa Diyalektiği Üzerine Bir Deneme*, Ankara: SBF Yay., 1969, s. 90-101'de AYM kararları ve üyelerine sosyal bilimci bir yaklaşımın gerekli olduğuna değinmekten geri kalmamıştır.

açıdan ele alınan Yüce Mahkeme sanırız Türkiye’de ilk kez, günümüz siyasal biliminin başlıca “kuramsal çerçeve” önerilerinden biri olan bir yaklaşımla incelenmektedir. Oysa, bu model, sistem analizi kurucularının da belirttiği gibi, genel bir siyasal ve sosyal davranışlar kuramına varmaya yönelik “küçük bir adımdır”;⁷ henüz tam olgunlaşmamıştır.

Siyasal sistem modelinin, incelenen bir siyasal sistemde yer alanların karşılıklı davranışları ve bunların sonuçlarını belirleyen değişkenleri araştırmaya ve açıklamaya çalıştığını biliyoruz. Bu durumda, çalışmanın sınırları da kendiliğinden belirlenmektedir: Ana siyasal sistemin hem ondan etkilenen hem de onu etkileyen bir parçası olan AYM’nin verdiği kararlar, siyasal etkileşim süreçleri dikkate alınarak incelenecektir. Böylece, AYM kararlarını toplumsal dinamikten soyutlayan bir “niceliksel” dökümün veya yüzeysel bir “niteliksel” değerlendirmenin taşıyacağı kısırlığın bir ölçüde ortadan kalkacağı umulmuştur. Bu nedenle, AYM kararlarının salt hukuksal yorumunun, yeteneklerimizi aşması bir yana konumuzun dışında tutulması da zorunludur.

2 — *Hukuk Dili, Siyasal Bilim Dili*

Öte yandan, yeri gelmişken, önemli saydığımız bir başka noktaya da değinelim: Hukuk dili ve siyasal bilim dili. Gerçekten, son yıllarda gittikçe yaygınlaşan siyasal bilim incelemelerinde de görüldüğü gibi, hukuk dili sürekli biçimde özgüllüğünü yitirerek, bir çeşit “yıpranma”ya uğramaktadır. Oysa, hukuk dili ile siyasal bilim dili arasında çok önemli farklar söz konusudur: Hukuk dili, birbirlerine mantıksal açıdan bağlantılı, birbirlerini zorunlu olarak izleyen ve “tek çizgi” üzerinde gelişen terimlerden oluşur. Özellikle, hukuktaki usul kuralları bunu tipik olarak yansıtır: İşlemin bir yetkili tarafından başlatılması, oluşturulması, yetkililer tarafından karara bağlanması ve uygulanmasıyla, işlem, hukuk dilinde tamamlanmıştır. Örneğin, bir mahkeme önünde belirli kurallara göre dava açılması, görülmesi, sonuçlanması ve kararın kesinleşmesiyle, işlemin, bir kez daha geriye dönülemeyecek bir biçimde tamamlandığı açıktır; çizgi son bulmuştur. Bu nedenle, hukukçular “kaziye-i muhkeme” (kesin hüküm) den söz ederler.⁸ Siyasal bilimci açısın-

⁷ David Easton, *A Systems Analysis of Political Life*, New York: John Wiley and Sons, 1965, s. 490.

⁸ Oysa, siyaset, belli bir süreklilik taşıyan hukuka oranla, çok daha geniş hareket özgürlüğüne sahiptir. Bu yüzden de, Bastid’e göre, “Bir siyasal karar, bükülmez

dan ise, sözü edilen dava gerçekte sona ermemiştir: Örneğin, Yasa Meclislerinin çıkardığı bir yasa hakkında AYM'ne açılan bir iptal davası görülüp, karara bağlandıktan sonra artık kesinleşmiş, "doğrusal açıdan" işlem tamamlanmıştır. Ne var ki, aynı işlemin bazı durumlarda, karar iptalle sonuçlanmışsa, Yasa Koyucu tarafından yeniden ele alındığı ve ilk işlemin yinelenmesi görülebilir. Üstelik, söz konusu AYM kararı toplumda sert tepkilere de yol açabilir. Kaldı ki, AYM, aynı konuda önüne gelen bir başka iptal davasında, bu kez tersi yönde bir karar vererek daha önce reddettiğini, iptal edebilir.⁹ Kararın burada salt "normatif" özelliği dışında, "siyasal" bir nitelik de kazandığı açıktır. Bu nedenle, yalnız hukuk değil, siyasal bilim dili ile de yorumlanmasında yarar vardır. Açık ki, AYM'nin ilk kararının kesinleştiği ve işlemin tamamlandığı "doğrusal çizgiden", çok yönlü, "devresel" bir sürece girilmiştir.¹⁰ Bu sürecin daha iyi anlaşılabilmesi için de *sistemsal bir dilin* kullanılması daha uygun düşecektir. Özetle, hukuk ve siyasal bilimde birbirine ters iki dil söz konusudur. AYM'nin siyasal bilim kavramlarıyla ele alındığı bu araştırmada, hukukçuların kendi "terminoloji"leri üzerindeki duyarlılıklarını şimdiden haklı görüyoruz. Elimizden geldiğince, her iki dil arasında bir köprüden geçmeye çalışacağımızı hemen belirtelim.¹¹

C — TEMEL KAVRAMLAR

1 — Siyaset Olgusuna Sistemsal Yaklaşım

Siyasal sistem analizi ise günümüzde, özellikle, ABD'de, gittikçe benimsenmektedir. Toplumda siyasal ilişkiler temel alınırken, dev-

---

ilkelerden zorunlu bir çıkarsama gibi olmadığı için, bir hukuksal kararın ters düşer". Paul Bastid, *Les Grands Procès Politiques de l'Historie*, Paris: Fayard, 1962, s. 10-11.

⁹ "Kaziye-i muhkeme" kavramının anayasa yargısında sınırlı bir anlam taşıdığı açıktır: Anayasaya aykırılığı ileri sürülmüş bir yasa veya hükmün AYM önüne yeniden getirilmesine bir engel yoktur. Örneğin, AYM'nin iptal etmeyi uygun görmediği bir yasa aleyhine daha sonraları öteki mahkemeler tarafından önlerine gelen bir dava konusunda itiraz başvurusuna gidilme yolu açıktır.

¹⁰ Bu konuda, SBF'den Dr. Tekin Akilhoğlu'nun yerinde gözlemlerinden çok yararlanılmıştır.

¹¹ Böyle bir "köprü" gerçekten gerekli. Örneğin Kommers, siyasal bilimcilerin hukukçulara oranla anayasal denetimin siyasal sonuçları ve anayasa mahkemelerinin "siyasa yapıcı" rolleri üzerinde daha çok ilgilenmelerini beklediğini, ancak konunun henüz yeterince incelenmediğini belirtmektedir. Yazar, her iki daldaki bilim adamlarının "birbirleriyle anlamlı bir biçimde iletişimde bulunabilecekleri" kanısındadır. Bkz. Kommers, "Comparative Judicial Review...", s. 282-283.

let, hükümet, iktidar, karar verme gibi yapı veya işlev ölçütleri yerine, insan davranışlarının yani etkileşimlerin, başka bir deyişle *davranış süreçlerinin*, soyut bir siyasal sistem çerçevesi içinde ele alınmasına öncelik verilmektedir. Sistemin öteki dinsel, ekonomik, kültürel veya psikolojik davranış sistemlerinden ayırılması için belli bir kuramsal soyutlamaya gerek vardır. Buna göre siyaset, toplumdaki maddi ve manevi değerlerin (kaynakların) özel yetkilerle donatılmış kişilerce (otoriteler) toplum adına veya toplumun üyelerini bağlayıcı nitelikte yani meşru sayılan kararlar yoluyla dağıtılması, başka bir deyişle bölüştürülmesidir.¹²

Görüldüğü gibi, yapı veya işlev yaklaşımlardan farklı olarak, "sistem"¹³ kavramı, doğrudan siyaset olgusunu tanımlamamakta, ancak ona bir "çerçeve" sağlamaktadır. Bununla birlikte siyaset olgusunu tüm özellikleri ile içine alan bir kavramsal çerçevenin geliştirilmesi kolay değildir.¹⁴

Aslında, daha geçen yüzyılda, Marx'ın, "toplumun tüm davranış süreçlerini" belli bir sistem içine yerleştirmeyi denediği açıktır. "Üretim biçimi" kavramı üzerne kurulu bu model, Marx ve izleyicilerinin toplumların evrimi konusundaki somut gözlemlerini "tarihi maddeci" diyalektik yöntemle değerlendirmeleriyle gerçekleşmiştir. "Marxist sistem kuramı"na *somuttan soyuta* gidilerek varılmıştır. Oysa, burada sözü edilen "sistem" anlayışında ise, kurama, *soyuttan somuta* gidilerek ulaşılmak istenmektedir. Ancak kanımızca bu iki farklı yaklaşım arasında belli bir uzlaşmazlık yoktur.

¹² David Easton, *The Political System: An Inquiry into the State of Political Science*, New York: Alfred A. Knopf, 1953, s. 134.

¹³ Sistem sözcüğünün siyasal bilimde çeşitli anlamlarda kullanılabilmesi açıktır. Örneğin, somut sistemler olarak, demokratik sistem, siyasal parti sistemi, başkanlık sistemi, çoğunluk sistemi v.b. incelenebilir. Bir de sistemleri sıralama ve inceleme için soyut modellere başvurulur, örneğin gelişmeci model, marksist model gibi. Sistem modeli, çeşitli modelleri içine alan daha geniş bir açıklama çerçevesi sağlar. Easton'ın modeli daha çok biçimsel (formel) dir; sibermetik modellerden esinlenir, mantıksal bir soyutlamadır. Oysa, kuramsal modeller belli somut olguların ampirik yöntemlerle incelenip, genellemelere gidilmesiyle geliştirilir. Marx'ın toplumsal değişme modeli, Weber'in "ideal tipleri", veya "siyasal gelişme" modeli buna örnektir. Ne var ki, biçimsel modellerle teorik modeller arasındaki yalnız derece farkı vardır: Her teorik model, belli ölçüde bir genelleme çabası gerektirir. Biçimsel bir model bu somut gerçeklikten uzak kalamaz. Bkz. Maurice Duverger, *Sociologie de la Politique*, Paris: P.U.F., 1973, s. 295-374.

¹⁴ Sosyal bilimlerde ilk kez sosyolojide Parsons tarafından tüm toplumsal olayları kapsayan bir sistem modeli geliştirilmiştir: "Genel eylem teorisi". Bkz. Talcott Parsons, *The Social System*, New York: Free Press, 1951.

2 — Siyasal Sistem Kuramı ve David Easton

Gelişmesinde Easton'ın büyük katkısı bulunan sistem analizi son 25 yıl içinde siyaset kuramı alanında ortaya konmuş en kapsamlı modeldir. Övgüleri ve eleştirileri birlikte getirmesi doğaldır. Bu arada, Türkiye'de de sistem analizi üzerinde değerli incelemeler yapılmıştır.¹⁵

Easton'ın siyasal sistem analizinin başlıca önermelerini *sistem; çevre; yanıt* ve *geribesleme* kavramlarına dayandırdığı bilinmektedir.¹⁶ Her toplumda, kaynakların toplum adına otoriteye dayalı olarak dağıtımını (kararlar ve eylemler) etkilemeye ve biçimlendirmeye yönelik etkileşimler kümesi, siyasal analizin konusu olan davranış sistemini oluşturur. Sistemin çevresiyle olan ilişkilerini *girdi* ve *çıkıtı değişkenleri* belirlemektedir. Siyasal sisteme öteki sistemlerden gelen etkiler, bunlar için çıktıkları, siyasal sistem için ise girdileri simgelemektedir. Aynı şekilde, siyasal sistemin çıktıları da öteki tüm sistemler için birer girdi olarak değerlendirilir.¹⁷ Kısacası, Easton, siyasal sistemle çevresi arasındaki alışverişi kapalı bir siberetik devresi biçiminde kavramlaştırmıştır. Girdiler, *istemler* ve *destekler*, olarak ikiye ayrılmakta; sistem otoriteleri istemleri karşılayarak bunları kararlara *dönüştürmekte*, sistemin ürettiği çıktılardan etki ve tepkileri de çevrede yeni istemlerin oluşmasına yol açmakta ve bunlar da sisteme yönelmektedir. Easton, bu *geribesleme halkasını*, siyasal sistemin dinamik yanıtı modelinde vurgulamaktadır.¹⁸

3 — Sistem Analizinin Kuramsal Yararları

Easton'ın yaklaşımına çeşitli yönlerden eleştiriler gelmiştir.¹⁹ Modelini, bir bakıma Hegel ve Marx diyalektiğinin “denatüre” ve “nötrleştirilmiş” bir biçimi olarak görenler vardır.²⁰ Modelin “yöntemsel zayıflıkları” üzerinde durulmuş, “keyfi” değişkenlere yer vermesi nedeniyle, sistemin sınırlarının iyi belirlenemediği ileri sürül-

¹⁵ Örneğin, bkz. Şirin Tekeli, *David Easton'ın Siyaset Teorisine Katkısı Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul: İÜHF Yay., 1976; İlder Turan, *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*, İstanbul: İÜİF Yay., 1977.

¹⁶ Bkz. Easton, *A Framework...*, s. 24; 49-50; 56-67.

¹⁷ Easton, *A Systems Analysis...*, s. 25.

¹⁸ Bkz. Easton, *A Framework...*, s. 110.

¹⁹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için, bkz. Tekeli, a.g.e., s. 271-351.

²⁰ Bkz. Jean-Pierre Cot ve Jean-Pierre Mounier, *Pour une Sociologie Politique*, Paris: Seuil, 1974, C. I, s. 199.

müştür. Kimi, Easton'ın açıklamalarını "tarihten soyutlayıcı"²¹ bulmuş, kimi de onu "tutucu bir sapmaya yer vermekle" suçlamıştır. Örneğin, Cot ve Mounier'ye göre, Easton'ın "çevre" kavramında, "üretim ilişkilerine, sınıflara, kültürel farklılıklara, din savaşlarına yer yoktur". Çünkü "siyasal sistemi açıklayıcı değişkenleri ana toplumda değil, sistemin bu iyi anlaşılmayan çevre ile olan ilişkilerinde aramaktadır". Bu yazarlara göre Easton, "meyvanın kabuklarını incelemekle yetiniyor".²² Bir başka siyasal bilimci Pierre Birnbaum ise, siyasal sistem modelinin, "siyasal iktidarın yapısını" ihmal ettiğini; dahası, her siyasal sistemde bulunan siyasal kaynakların, o siyasal sistemin iç yapılarınınca belirlendiğini, ve ayrıca bu modelin sistemin egemen ideolojiyle olan ilişkileri üzerinde "bilinçli bir biçimde sessiz kaldığını" ileri sürmektedir.²³

Öte yandan, siyasal sistem tanımının kökünde değer dağıtımını, otorite meşruluk gibi çeşitli kavramlar yer almaktadır. Oysa, Duverger'ye göre, bu olgulara yer verilmesi pratikte, "siyasal bilim devlet bilimi" kavramına dönüşü yansıtmaktadır.²⁴ Bunda bir ölçüde haklıdır. Çünkü "meşru kamu gücü" kavramı Easton'ın sistem tanımına uymaktadır. Ne var ki, sistem yaklaşımının ana özelliği, bu kuramsal ölçütten daha geniş bir alanda, siyasal süreçlerle ilgilenmesidir. Bu nokta gözden kaçırılmamalıdır. Siyasal sistem kavramı yalnızca bir çerçeveyi belirler. Örneğin, genellik, meşruluk, bağlayıcılık, otorite gibi çeşitli siyaset ölçütlerini yadsımak bir yana, tümünü sistematik bir bütün içine yerleştirmeyi amaçlar.²⁵ Gerçekten de, Wolin'in vurguladığı gibi, "teorinin işlevi yeni olgular toplamak değil, aralarında şimdiye dek akla gelmeyen ilişkileri açığa çıkartmaktır".²⁶ Aynı olgulara değişik bir açıdan, yeni bir kuramsal perspektiften bakılmasında yarar vardır.

Ayrıca, bu tür eleştirilere karşı çıkan ve siyasal sistem modelini "duragan" ve salt "yanıtlayıcı" olarak değerlendirmenin yanlışlığına inananlar da vardır. Örneğin, Blondel, "sistem tüm dinamik boyutlarıyla karşımızdadır" derken, Easton'ın yaklaşımını destekle-

21 William C. Mitchell, "Political Systems", in *International Encyclopedia of the Social Sciences*, New York: MacGraw and Hill and Free Press, 1968, Vol. 15, s. 477; Tekeli, a.g.e., s. 3.

22 Cot ve Mounier, a.g.e., s. 108.

23 Pierre Birnbaum, *La Fin du Politique*, Paris: Seuil, 1975, s. 113-146.

24 Maurice Duverger, *Méthodes des Sciences Sociales*, Paris: P.U.F., 1964 s. 62.

25 Mitchell, a.g.m., s. 474.

26 Sheldon S. Wolin "Political Theory: Trends and Goals", in *International Encyclopedia of the Social Sciences*, Vol. 12, s. 323.

mektedir.²⁷ Polonya'lı marksistlerden Lange de sibernetikte kullanılan sistem kavramının, "fizikötesi erekçilik" (metaphysical finalism) ve "mekanizmacılık" kavramlarına oranla "bütün" ve "parçaları" ile olan ilişkilerini çok daha iyi açıklayabileceğini savunmaktadır. Lange, sistemin girdi ve çıktılarının sürekli değiştiğine değinirken, sistemin hareketini ve gelişmesini "kendi kendini üreten diyalektik bir süreç" olarak tanımlıyor. Sistemin içinde ortaya çıkan çelişkiler, sistemin sürekli hareketine ve gelişmesine yol açmaktadır. Diyalektik çelişki sistemin doğasından kaynaklanmaktadır. Girdiler ve çıktılar zaman içinde değişmektedirler. "Denge" böylelikle sağlanmaktadır. Lange'ye göre sibernetik, "diyalektik materyalizm"ın bazın temel sorunlarını sağlıklı bir biçimde tanımlama ve çözmeye "önemli bir yardımcı araç"tır.²⁸

Daha ilginç, son yıllarda ABD'de ortaya konan bazı çalışmaların sistem teorilerinin savunmasını yapmanın yanısıra, marksizmin de toplumsal değişmeleri açıklamakta önemli bir katkısı olduğunu yadsımamalarıdır. Söz gelimi Lockwood, Marx'ın "toplumsal bütünleşme" ve "sistem bütünleşmesi" kavramlarına yer verdiğini örneklerle belirtmektedir: Eğer toplumun maddi temeli ile kurumsal düzeni arasında bir çelişme varsa, sistemde bir "gerilim" söz konusudur.²⁹ Kısacası, siyasal sistem modelinin daha çok "liberal ideoloji"yle uyum gösteren yanları olduğunu ve "çatışma"dan çok "bütünleşme"ye ağırlık verdiğini ileri sürenlerin³⁰ bu savların somut olarak kanıtlamaları gerekecektir.

Kaldı ki, konumuz açısından, yargı organlarına sınıfsal iktidarın baskı aygıtları arasında edilgen bir yer veren dar bir marksist analizin işlerliği de pek bulunmamaktadır: Üstyapısal kurumların "göreceli özerkliği" sorunu güncellik kazanmaktadır.³¹ Üstelik, yargı organlarının yalnızca baskı ögesi olarak alınması, örneğin, siyasal iktidarı frenliyen yüksek mahkemelerin varoluş nedenlerini tümüyle açıklamakta bizce yetersiz kalmaktadır.

²⁷ Jean Blondel, *An Introduction to Comparative Government*, London: Weidenfeld and Nicolson, 1969, s. 18.

²⁸ Oskar Lange, *Wholes and Parts* (trans. by E. Lepa), London: Pergamon Press, 1965, s. 72-74.

²⁹ David Lockwood, "Social Integration and System Integration", in George K. Zolschan, Walter Hirsch (eds.), *Explorations in Social Change*, London: Routledge and Kegan Paul, 1964, s. 244-257.

³⁰ Örneğin, bkz. Duverger, *Sociologie de la Politique*, s. 327; Birnbaum, *La Fin du Politique*, s. 135-139.

³¹ Bkz. Nicos Poulantzas, *Pouvoir Politique et Classes Sociales*, Paris: Maspero, 1970, s. 371-392.

D — YARGI ORGANLARININ SİYASAL SİSTEM TEORİSİNDEKİ YERİ

1 — *Siyasal Bir İşlev Olarak Yargılama*

Easton'ın siyasal sistem analizinde yargı organları çeşitli konularda çıktılar üreten "otoriteler" arasında yer almaktadır.³⁵ Yargı da, tüm toplum adına verilen ve uygulanan ve sistem üyelerinin çoğunluğu tarafından emredici olarak kabul edilen siyasal kararları veren merkezlerden biridir. Bu arada, Easton'ın siyasal kararlar tanımıyla, yargının genel işlevleri arasındaki benzeyişin ilginçliği dikkati çekmektedir: Yargı da, çeşitli zıt "istemler"le karşı karşıya kalır ve "kıt kaynakların" (maddi ve manevi değerlerin) sistemin tüm üyeleri üzerinde bağlayıcı (*erga omnes*) olarak dağılımını belirleyen "emredici" kararlar verir. Yargının verdiği kararların toplum üyelerinin davranışlarını etkileyeceği açıktır. Yargının da işlevi, çeşitli zıt isteklerden doğan anlaşmazlıklara bir çözüm getirmek, kaba kuvvetten çok meşruiyet ögesinin aracılığı ile, sistemdeki gerilimi hafifletmektedir.³³ Bu arada, yargı kararlarına tepki gösterilmesi, yeni istemlerin oluşması, yargıçların çevre ve sisteme ilişkin bilgiler edinmesi ve kararlarının geribesleme süreçlerinin ışığı altında da değerlendirilmesini kolaylaştıracaktır.

Geniş anlamda, yargılama, siyasal bir işlevdir.³⁴ Yargının ve

³² Easton, *A Systems Analysis...*, s. 212. Ancak, Easton otoriteleri ikiye ayırmaktadır: "Üst tabaka" otoriteler ve "alt tabaka" otoriteler. Yukarıda yer alan otoriteler, sistem için en kapsamlı düzeyde karar almakta birinci derecede sorumludurlar ve bu yüzden daha geniş bir tercih yetkisine sahiptirler. Oysa, öteki otoriteler, örneğin idare ve yargının, yetki ve tercih alanları çok daha sınırlıdır. Bununla birlikte, Easton, yargının modern sistemlerde bu iki tabaka arasında yer alma eğiliminde olduğunu da belirtmeyi unutmuyor. A.k. s. 213. Bkz. ileride dipnot 44.

³³ Easton, "yargısal süreçlerin" toplumdaki farklılaşmalarda doğan çatışmayı ortadan kaldıramayacağını, ancak düzenleyerek, siyasal sistem üzerinde gereksiz bir gerilim yaratılmasını olasılığını azaltacağına değinmektedir. A.k., s. 264. Yönetenlerin yetkileri üzerinde bazı frenlerin getirilmesinin, yönetilenlerin sisteme karşı duydukları güveni artırması doğaldır. A.k., s. 317-318.

³⁴ Dar anlamdaki siyasal yargı organlarının, örneğin siyasal iktidarların hizmetindeki mahkemelerin "siyasal adaleti" konumuz dışında kalmaktadır. Örneğin, bkz. Otto Kirchheimer, *Political Justice*, Princeton: Princeton University Press, 1961. Charvin'in ayırımına göre siyasal mahkemeler iki çeşittir: "İktidara karşı adalet" (*Justice politique contre-pouvoir*), iktidardakilerin yetkilerini kötüye kullanma olasılığı önünde bir frenidir. "İktidarın ajamı adalet" (*Justice politique agent du pouvoir*) ise, tersine, yönetenlerin otoritelerini arttırmaya yöneliktir. Robert Charvin, *Justice et Politique*, Paris: Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, 1968, s. 10.

özellikle anayasal yargının, siyasal yöneticiler kadar geniş bir yetki alanı bulunmasa da, tüm toplum adına karar veren merkezlerden biri olduğu açıktır.³⁵ Bu yüzden, Easton'ın da ayırdettiği, siyasal sistemin üyesi sendika, parti, ekonomik örgütler gibi "para-politik" alt-sistemlerden³⁶ farklı bir düzeyde ele alınması gereklidir. Türkiye'de siyasal iktidar ortakları arasında bulunan³⁷ yargının ana siyasal sistemden soyutlanmadan başlıbaşına bir siyasal alt-sistem olarak incelenmesi de gene aynı nedenle daha kolaylaşmaktadır.³⁸

Bu arada, önemli bir nokta da, benzer yapıların farklı toplumlarda farklı işlevler yerine getirdiği gerçeğinin unutulmamasıdır. Liberal toplumların siyasal sistemlerinde yargı organlarının oynadığı rollerin sosyalist toplumlardaki benzerlerinininkine oranla değişik özellikler göstermesi doğaldır. Örneğin, "yargı bağımsızlığı" ilkesi farklı yorumlandığından³⁹ yargıç davranışları da zorunlu olarak farklıdır. Farklı toplumlardaki benzer yapılarla işlevlerinin aynı düzeyde incelenmeleri olanaksızdır.

2 — *Salt "Davranışçı" veya Dar "Sınıfsal" Yaklaşımların Aşılması*

Özellikle son yıllarda, siyasal bilimcilerin ilgilerini yüksek mahkemelerin işleyişine çevirdikleri izlenmektedir.⁴⁰ Şüphesiz, bu ilginin

³⁵ Bu konuda bkz. Charles Eisenmann, "La Justice dans l'Etat", in *La Justice* (ortak eser), Paris: P.U.F. 1961, s. 37-43.

³⁶ Easton, *A Framework...*, s. 51-56.

³⁷ Easton, *A Systems Analysis...*, s. 210.

³⁸ "Sistem yaklaşımı en basit anlatımıyla, tüm sistemlerin (1) somut ve belli bir birleştirici öğeler ağı (2), somut ve belli bir yapı ve (3) sistemle sistem dışı çevre arasındaki ilişkilerden oluştuklarını varsaymaktadır. Buna göre, örnekse bir A sistemi, hem kendi içinde "sistem olarak" incelenebilir, hem de daha üst düzeyde örgütlenmiş bir B sistemine "birleştirici" olarak girebilir. Var olan her sistem, böylece, (1) daha karmaşık bir sistemin bileştiricisi ve (2) daha az karmaşık bileştiricilerden oluşan bir sistem niteliğini edinmektedir". Kurthan Fişek, *Yönetim*, Ankara: SBF Yay., 1975, s. 2.

³⁹ Siyasal iktidarın yargısal yolla denetimine, örneğin Sovyetler Birliği'nde yer verilmemektedir. Bu ülkede devletle bütünleşmiş bir siyasal parti, iktidarı denetleyen en etkili unsur olduğu halde örneğin, Batılı ülkelerde durum farklıdır. Bkz. Henry Roussillon, "Le Problème du Contrôle de la Constitutionnalité des Lois dans les Pays Socialistes", *Revue du Droit Public et de la Science Politique en France et à l'Etranger*, No. 1 (Jan. — Fev. 1977), s. 55.

⁴⁰ Ashında, Carr, daha 1940'larda, Yüksek Mahkemede görev almış yargıçların "kişiliklerinin ve ekonomik ve sosyal geçmişlerinin araştırılmasının", Amerika Anayasasına yaklaşımda, en az, örnek olayların ve emsal kuralının incelenmesine ağırlık veren geleneksel hukuk fakültesi yaklaşımı kadar yararlı olabileceğini vurguluyordu. Robert K. Carr, *The Supreme Court and Judicial Review*, New York: Farrar and Rinehart, Inc., 1942, s. 225.

kökeninde yargı kararlarının gerek kuram gerekse uygulama açısından, siyasal niteliklere sahip olmaları da yatmaktadır.

Yargıçların tutum ve davranışlarının, yalnız yorumlamakla yükümlü buldukları hukuk kurallarının çizdiği sınırlarla belirlenmediği görüşü günümüzde artık kanıksanmaktadır. Bir Amerikalı yargıç, John H. Clarke, yıllar önce bu gerçeği şöyle dile getiriyordu : "Heyhat, hepimiz toprak ananın basit çocuklarıyız, yargıç çüppesi giyenlerimiz bile..."⁴¹ Kısaca, yargıçların da "insan" oldukları, birer "yasa robotu" gibi davranmadıkları ve davranamayacakları konusunda herkes birliktir. Bu yüzden de, yüksek yargıçların bireysel özellikleri ve grup içi davranışları ile verdikleri kararların oluşması ve yönleri arasındaki ilintiler toplumbilim yöntem ve teknikleri aracılığı ile araştırılmaya başlanmıştır.⁴² Schubert'e göre, "Yargıç davranışlarının incelenmesindeki amaç, kararlarının yargı sistemlerinin ideallerini belirleyen kuralların maddi içeriğini oluşturan toplumsal beklentilere ne ölçüde uyduğunu veya ters düştüğünü gösteren; doğru, güvenilir ve açık bilgilere sahip olmaktır. Bu nedenle, yalnız yargıçların kim oldukları, ne yaptıkları, ne zaman ve nasıl davrandıkları değil, *neden* bu tercihlere yöneldiklerinin de incelenmesi gerekir".⁴³

Ne var ki, özellikle "davranışçı" yaklaşımdan yana ABD'li siyasal bilimcilerin, Yüksek Mahkeme kararlarının gerisinde yatan çeşitli "davranışsal süreçleri" araştırırken, yargıçların bireysel özellikleri, siyasal, sosyal veya ekonomik dünya görüşlerini de hesaba katmakla birlikte, ağırlığı "küçük grup" analizlerine verdikleri izlenmektedir. Oysa, sosyo-psikolojik ögelere verilen aşırı önemin yargı kararlarını toplumsal gerçekten ve güçler dengesinden soyutlama tehlikesi oldukça yüksektir.

Öte yandan, hukuk kurallarının içeriğinin ve dolayısı ile, yüksek mahkeme kararlarının, zorunlu olarak belli bir toplumun belli bir dönemindeki ekonomik yaşama egemen olan güçlerin istek ve gereksinimleri doğrultusunda belirleneceğini ileri süren görüşlerin de eksik kalacağı açıktır : Örneğin, AYM'nde kimi önemli kararların yediye karşı sekiz oyluk bir çoğunlukla alınması, salt "sınıfsal" varsayımların her zaman yeterli olmayacağını kanıtlamaktadır. Üste-

⁴¹ Aktaran, Henry J. Abraham, *The Judicial Process*, London : Oxford Univ. Press., 1968, s. 322.

⁴² Glendon A. Schubert, *Quantitative Analysis of Judicial Behavior*, Glencoe, III: The Free Press, 1959.

⁴³ Glendon A. Schubert, "Judicial Behavior", in *International Encyclopedia of the Social Sciences*, Vol. VIII, s. 307.

lik, sosyalist rejimlerde günümüzde gerçek anlamda bir anayasal yargı denetimi gerçekleşmese bile, en azından sözünün edildiğini, hatta Yugoslavya'da resmen kurulduğunu biliyoruz.

Easton'ın sistem analizi çerçevesinin, her iki yaklaşımdaki eksiklikleri ortadan kaldıracak bir esnekliğe sahip olduğunu görebiliriz. AYM kararlarının gerisinde yatan çeşitli etkenler araştırılırken, bu genel çerçeveye yargıçların bireysel ve grupsal özelliklerinin yanısıra, siyasal güçler, çıkar çatışmaları ve siyasal rejim öğeleri de kolaylıkla yerleştirilebilir ve bunların da AYM kararlarını etkileyip etkilemedikleri gözlenebilir. Başka bir deyişle, ister "davranışçı" ister "bütüncü" araştırma yöntemleri ile elde edilebilecek veriler, sistem analizi çerçevesinde birbirlerinden soyutlanmadan, tutarlı bir biçimde değerlendirilebilir. Ancak, bu yol, "eklektik" bir çaba ürünü değil, sistem analizine *tarihsel-toplumsal boyutu* katma denemesi olarak benimsenmelidir.

E — SORUNLAR VE VARSAYIMLAR

Yargı organlarının "ana siyasal sistem" içinde yer alan "otoriteler" arasında sisteme yönelik gerilimlerin hafifletilmesi yolunda çıktılar ürettiğine değinilmişti. Easton, analiz çerçevesini geliştirirken, öncelikle siyasal süreçlerle ilgilenmiş, siyasal "yapılar" üzerinde ayrıntılı önerilerini sonraki çalışmalarına bırakmıştır. Yargısal otoritelere önem bakımından, örneğin geleneksel "güçler ayrımı" ilkesi ışığında, yasama ve yürütme ile idarenin ikisi arasında, ortada, yer veren Easton'ın günümüz toplumlarında yargı organları arasındaki özel yetki ve alan farklılaşmasına değinmediği de açıktır.⁴⁴ Bununla

⁴⁴ Farklı düzeyde ve yetkilere sahip yargı organlarının siyasal otoriteler, yani Devlet organları olarak oynadıkları rollerin, klasik, yasama, yürütme ve yargı üçlüsü ile açıklanamayacağı açıktır. Örneğin Almond, "kural yapma, kural uygulama ve kurallara göre hüküm verme" biçiminde geliştirdiği üçlüsünde siyasal yapıların "çok işlevliliği"ni gözler önüne sererken, geleneksel güçler ayrılığı ilkesinin geçerli olmadığını kanıtlamaktadır. Bkz. Almond, "Introduction: A Functional Approach to Comparative Politics," in Gabriel Almond ve James S. Coleman, *The Politics of the Developing Areas*, Princeton, N.J.: Princeton Univ. Press, 1960, s. 17-25; Loewenstein'in modern devletteki siyasal iş bölümü sıralaması da tutarlıdır: *Siyasal hedeflerin saptanması; siyasal hedeflerin uygulanması; ve siyasal hedeflerin denetimi*: Üçlünün en önemli bölümü burasıdır. Siyasal iktidarın "ehlileştirilmesi" ve sınırlandırılması söz konusudur. Önce hükümetlerin sonra da yasamanın denetimi, anayasacılık hareketinin başlıca amacı olmuştur. Yargı böylelikle, siyasal hedeflerin uygulanmasının yanısıra, siyasal hedeflerin denetiminde de yetki sahibi olmaya başlamıştır. Hukuk, "siyasalla-

birlikte, genel bir modelden bu ölçüde ayrıntı beklenmesinin bir yerde gereksiz olduğunu ekliyebiliriz.

1 — Sorun 1: "Otoritelerarası"⁴⁵ Sürtüşme

Şüphesiz, AYM, öteki olağan yargı organlarından farklı olarak, yasaların Anayasa'ya uygunluğunu denetleme yetkisiyle iktidarı çok daha etkin bir biçimde frenleyen "siyasal" bir "otorite"dir.⁴⁶ 1961 Anayasası bu konuda açıktır: "Anayasa Mahkemesi Kararları... Devletin yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlar" (md. 152/4). AYM böylece sistemin "tüm yetkili ve sorumlu" otoritelerinin ürettikleri çıktılar doğrudan veya dolaylı bir biçimde etkileyebilmektedirler. İptal çıktılarının sonucu, Yüksek Yargı ile Yasama, daha doğrusu siyasal iktidar arasında bir sürtüşmenin doğması kaçınılmaz olur. İki değişik "otorite"nin birbirleriyle çelişen çıktılarının, aralarındaki çekişmeyi⁴⁷ ve dolayısıyla "sistem"de, zaten çevreden gelen çeşitli zıt "istemler" nedeniyle varolan gerilimi artırma olasılığı yüksektir. Otoriteler arasındaki bu çekişmenin çıktı üretimini aksatması beklenebilir. Çünkü, "otoriteye dayalı" dağıtımların hacmi daraldıkça sisteme giren istem yükünün çoğalacağı açıktır: İstediklerini, beklemediklerini bulamayan sistem üyelerinin sisteme karşı duydukları güvenin azalmasının yanısıra, otoriteler de toplumdaki gördükleri desteği yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalabileceklerdir. Örneğin, Soysal, "Türkiye'de Anayasa'ya uygunluğun yargısal denetimi kesinlikle kurulalı, Anayasa

---

şirken" siyaset de "hukuksallaşmaktadır". Bkz. Karl Loewenstein, *Political Power and the Governmental Process*, Chicago: The Univ. of Chicago Press, 1962, s. 43-52.

⁴⁵ Easton'a göre, bir kimse veya kimselerin otorite olarak nitelendirilebilmeleri için bir siyasal sistemin günlük işlerine katılmaları; bu konularda sorumlu olduklarının o sistemin üyelerince kabul edilmesi; ve rollerinin sınırları içinde kalarak eylemlerde buldukları süre, bu eylemlerinin o toplumda yaşayanların çoğunluğunda ve çoğu zaman bağlayıcı olarak kabul edilmesi gereklidir." *A Systems Analysis...*, s. 212.

⁴⁶ "Eğer yargı organlarının, yasaları anayasa adına belirleme yorumlama ve uygulamalarını kısıtlama yetkileri var ise, bu sınırlama, bir bakıma "yalnız anayasayı değil, aynı zamanda siyasal sistemde yer alan kural yapıcı kuruluşların da yetkilerini sınırlamaya varır". Kısacası, "kuralları uygulayan yargı kuruluşlarının seçilme biçimi ne olursa olsun, yargı ile hükümet arasındaki otorite çatışmalarının önü alınmaz". Blondel, *An Introduction...*, s. 440; "Yasama organının yargı denetimine tâbi tutmak yetkisi, zaruri olarak o mahkemeye normal yargı sınırlarını aşan bir otorite vermektedir" Metin Kırath, *Alman Federal Anayasa Mahkemesi*, Ankara, SBF Yay., 1963, s. 64.

⁴⁷ Bkz. Georges Lavau, "Juge et Pouvoir Politique", in *La Justice*, s. 64-67.

sözü açıkça bazı şeylerin yapılmasına engel olan hatta bazı şeylerin 'yapılmasını' güçleştiren nerdeyse 'somut' bir değer kazandı"⁴⁸ derken, anayasa yargısının sistemde "disfonksiyonel" yani onunla ters düşen bir rol oynadığını mı vurguluyordu? Sanırız, hayır.

Gerçekte, hiç bir rejim kendi varlığını tehlikeye atmaksızın, kararları hükümet siyaseti ile sürekli ve bilinçli bir biçimde çatışan bir yargı organını uzun süre hoş görüyle karşılayamaz.⁴⁹ Yargı organının giderek kamudan sağladığı desteği yitirmesi dışında, siyasal iktidarın da gerekli yapısal düzenlemelere giderek, yargının yetkilerini azaltma yolunu seçmesi olasıdır. Her denetim gibi, yargısal denetimin de bir sınırı vardır. Öte yandan, yargıçların da geribesleme süreçlerinden etkilenecek kendi kendilerini frenlemeleri doğaldır. ABD Federal Yüksek Mahkeme eski üyesi Benjamin Cardozo'nun deyimi ile, yargıçlar "kişisel güzellik veya iyilik ideali peşinde dolaşan gezginci şövalyeler degillerdir".⁵⁰

O halde, gerek "siyasal" gerekse "yargısal" otoritelerin, "ana siyasal sistemin" varlığını koruyabilmesi açısından, gerilimi azaltacak "yanıtlayıcı" çıktılar üretmeleri olasılığı daha yüksektir.

Varsayım 1 :

1961 Anayasasında "erk" olarak belirlenmiş yargı organları arasında, ulusal iradenin kullanılmasına, Yasama Meclislerinin yanısıra ortak edilmiş bulunması nedeni ile en ayrıcalıklı yerde bulunan AYM'nin siyasal konumu ve yetkisi gereği, siyasal iktidarla sürtüşmesi kaçınılmazdır. Ne var ki, "sistemin" her iki otoritesi de onun kopmaması için gerekli esnekliği gösterme yeteneğine sahiptirler. Gerilimin "sistemiçi" kalması olasılığı, "sistem üzerinde" odaklanması olasılığundan çok daha yüksektir.

Gerçekten de, AYM'nin varlığının sistem için bir uyumsuzluk ögesi olmak bir yana tersine, sistemi koruyucu işlevi vardır.

AYM, anayasal düzenin bekçiliğini yapmakta ve gereğinde siyasal iktidarın yetki sınırlarını belirlemektedir. Ancak, bu denetim işlevlerini yerine getirirken, AYM'nin siyasal iktidarın temel yetkilerini tanıdığını ve onun meşruluğunu dolaylı olarak pekiştirdiğini

⁴⁸ Soysal, *Dinamik Anayasa Anlayışı...*, s. 1.

⁴⁹ Henry W. Ehrmann, *Comparative Legal Cultures*, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall, 1976, s. 106.

⁵⁰ Aktaran, Abraham, *The Judicial Process*, s. 330.

de unutmamak gerekir.⁵¹ Anayasal yargı, her şeyden önce, sistemin bütünlüğünü korumaya yöneliktir.⁵² Bir bakıma, hızla değişen parlamenter çoğunluklar karşısında, bağımsız yüksek yargı bir istikrar ögesidir. Öyle ki, Berlia'nın deyimi ile "yasaların anayasaya uygunluğunu denetimin doğasında tutucu ve biraz da antidemokratik olmak yatar".⁵³

2 — Sorun 2: AYM ve Düzendeki Denge

AYM'nin siyasal iktidarı halkın temel hak ve özgürlüklerini gerçekleştirmek kadar, sosyal ve ekonomik "istemleri" karşısında da daha duyarlı olmaya itmesi gereklidir. Günümüzde yüksek mahkemeler, kişi haklarının korunmasında pasif güvenceler sağlamaktan öte, hükümetlerin anayasalarda yer alan ideallerin kitleler yararına somutlaştırılması yolunda da aktif çabalar göstermeye hazır olmalıdırlar.⁵⁴ Siyasal iktidarın denetlenmesinin burada nitelik değiştirmesi söz konusudur. Yargısal denetim bu konularda da sistemdeki gerilimi azaltıcı, bir çeşit "emniyet sübabı" görevini yerine getirmelidir. Çünkü, Anayasada yer alan toplumsal hedeflerin kağıtta kalmasını önleyerek, ona somut bir içerik kazandırabilir. Bu özellikle zor değiştirilebilir "katı anayasalı" toplumlar için çok gereklidir. Başka deyişle, toplumda gerek duyulan, ancak yasamanın çok yavaş ve çekingen davrandığı konularda bir çeşit dolaylı yasamaya giderek, belli reformların gerçekleştirilmesinde aracı olur. Böylece, otoritelere yönelik "destek girdilerinin" artmasını sağlayarak, ana siyasal sistemi güçlendirir.

Ancak, burada da karşımıza alt-sistemin bütünlüğünü koruyabilmesi sorunu çıkıyor. AYM, sistem üyelerinin sosyo-ekonomik nitelikteki istemlerine de "yanıt" olarak ürettiği çıktılarla çevre üzerinde etkide bulunmaktadır. Bu dinamik süreç sonucu, siyasal iktidarı belirleyen güçlerin, toplumdaki kaynakların "otoriteye dayalı" olarak bölüşümünden aldıkları paylarda uzun vadede belli değişmelerin olması kaçınılmazdır. Karşılanan istemler, yeni istemlere ve karşı tepkilere yol açtığı gibi, sistem üzerindeki gerilim de doğal olarak yükselecektir. Bu durumda, anayasal yargı kendi bindiği dalı kesmiş olmayacak mıdır? Örneğin, gösteri yürüyüşlerini sınırlayan

⁵¹ Bkz. Paul A. Freund, *On Law and Justice*, Cambridge, Mass: The Belknap Press of Harvard University Press, 1968, s. 56; Lavau, a.g.m., s. 75-83.

⁵² Bkz. Leibholz, *Politics and Law*, Leyden: A. W. Sythoff, 1965, s. 330-331.

⁵³ Georges Berlia, "La France et le Gouvernement des Juges", in *La Justice*, s. 141.

⁵⁴ Archibald Cox, *The Role of The Supreme Court in American Government*, New York: Oxford University Press, 1976, s. 90-92.

bir yasanın anayasaya aykırı bulunması sonucu, halk üzerinde daha rahat etkide bulunabilecek siyasal ve mesleki örgütlerin yeni istemlerinin yol açacağı toplumsal çalkantıların ana sistemin bütünlüğünü tehdit etmesi kolaylaşmayacak mıdır? Sanmıyoruz. Batı ülkelerinde, anayasa mahkemeleri siyasal iktidarların temel hak ve özgürlükleri çiğnemesine karşı çıktığı halde, genellikle ekonomik hak ve özgürlüklerin yaygınlaştırılması konusunda aynı ölçüde duyarlı olmamıştır. Tersine bir tutum, bu gibi mahkemelerin varoluşlarının temelinde yatan özgürlükçü ancak devletin ekonomik ve sosyal yaşama müdahalesini öngören, buna karşılık özel mülkiyetin ve girişimciğin de korunmasından yana olan "neo-liberal" ideolojiyle zaten ters düşerdi.⁵⁵ Anayasamızda yer alan "demokratik ve sosyal hukuk devleti" (md. 2) ilkesi de aslında, kendini günün koşullarına uydurmuş bu liberal ideolojiden kaynaklanmaktadır. Kıscası, verdiği bazı kararlar nedeniyle ideolojik desteği azalacak alt-sistem, ya kendini yeniden "ayarlayacak", ya da giderek, çökme tehlikesi artacaktır. O halde, AYM'nin, Anayasa'da belirlenen sınıfsal dengeyi zorlayıcı bir tutum içine girme olasılığı yüksek değildir.

Varsayım 2 :

Liberal/demokratik ve sosyal devlet rejimine sahip Türkiye'de AYM'nin siyasal iktidarın temel siyasal hak ve özgürlükleri kısıtlama çabalarına karşı çıkma olasılığı, kitlelerden gelen ekonomik ve sosyal hakların genişletilmesine yönelik istemleri karşılama olasılığından genellikle daha yüksektir. Yani "olumsuz denetim"i, "olumlu denetim"ine oranla daha ağır basacaktır.⁵⁶

⁵⁵ Fransız Conseil d'Etat'sının temelde "liberal" kararlar verdiğini belirten Loschak, önce liberalizmin bir tanımını yapıyor: "Liberal doktrin, siyasal planda, özgürlüklere saygıyı, asayiş korumak, kurumların bekasını ve ulusal yaşamın sürekliliğini sağlamak için gerekli Devlet otoritesi ile uzlaştırmaya çalışır; çünkü bunlar olmadan özgürlük, yalnız boş bir sözcükte kalacaktır. Aynı zamanda liberalizm, geçirdiği dönüşümlere rağmen, özel girişim ve özel ekonomik çıkarların korunması ilkelerine bağlılığını sürdüren bir ekonomik ve siyasal sistemdir". Ancak bu liberalizm, "klasik" liberal anlayıştan çok, devlet müdahaleciliğini kabul eden "neo-liberalizm"e daha yakındır. Danièle Loschak, *Le Rôle Politique du Juge Administratif Français*, Paris: Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, 1972, s. 237-238.

⁵⁶ "Olumsuz" denetim: Mahkemenin, yasama organını bazı hedeflerini gerçekleştirmekten alıkoyan, "yasaklayıcı", örneğin, temel özgürlükleri çiğnemesini önleyici bir denetimde bulunması. "Olumlu" denetim mahkemenin, yasa koyucusunu, anayasada yer alan bazı ilkelere somutluk kazandırmaya, örneğin çeşitli sosyo-ekonomik nitelikte reformları gerçekleştirmeye zorlayıcı bir denetimden geçirmesi. Her iki durumda da mahkemenin kendiliğinden harekete geçemeyeceği kendisine başvuruda bulunulmuş olması gerektiğini ekliyelim.

Başka bir deyişle, temelde, liberal ideolojinin giderek oluşturduğu "hukuk devleti" ilkesinin bekçiliğini yapacak bu Yüksek Mahkeme "demokratik devlet" ilkesine, "sosyal devlet" ilkesinden daha fazla önem verecektir.⁵⁷

Anayasa Mahkemeleri ancak çok partili liberal bir rejimde gerçek kimliğini bulabilirler.⁵⁸ Başka bir düzende kendilerine bu ölçüde geniş yetkilerin tanınması zaten söz konusu olamaz.⁵⁹ Easton'ın da değindiği gibi, siyasal sistem, eğer toplumda değerlerin otoriteye bağlı olarak dağıtılmasını ve bunların üyelerin çoğunluğu tarafından emredici kabul edilmesini sağlıyorsa, *büründüğü biçim* önemli değildir; siyasal sistem kendini sürdürmektedir. Oysa, aynı şeyi anayasa yargısı için söyleyemeyiz. Çünkü belli bir siyasal düzen anlayışının bağımlı değişkenidir. Laski, yıllar önce aynı olguyu vurguluyordu: "Mahkemelerin hergün yaptığı şey yürürlükte bulunan ve amaçları düzenin çıkarlarını korumaya yönelik kuralları uygulamaktır. İcat ettikleri güzel sözler, keşfettikleri ilkeler aslında, içinde

⁵⁷ "Liberal devlet sisteminde... yöneticilerin özgürlükleri çığnemelerine engel olmak... temel ilkedir. Bu amaca ulaşmak için yapılacak şey, kişilere en geniş biçimde siyasal hakları tanımak ve kamu otoritelerini bu amaca uygun biçimde düzenlemektir". "Sosyal Devlet sistemi, gerek siyasal gerek ekonomik yapısı ve gerek hak ve özgürlükler anlayışı ile, liberal bireyci devlet sisteminin temel ilkelerini, temel yapısını ve kurumlarını korumaktadır. Ancak bunlarda, değişen ve gelişen sosyal ekonomik koşulların zorunlu kıldığı değişiklikleri yapmaktadır". Ayferi Göze, *Liberal, Marksist, Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri*, İstanbul: İÜHF Yay., 1977, s. 25 ve 248.

⁵⁸ Öte yandan, örneğin İngiltere gibi liberal hatta sosyal düzene sahip bir ülkede (Welfare State) bir anayasa mahkemesine gerek görülmediğini de anımsatalım. Bununla birlikte, son yıllarda özellikle, başta İşçi Partisi bulunduğu dönemde, yargı organları ile iktidar arasında belirli bir sürtüşme görülmektedir. Öyle ki, liberal eğilimli ünlü *The Economist* İngiltere'nin artık "bir parça daha fazla hukukla ve bir parça daha az politikacılarla" yönetilmesinin gerekli olduğunu yazacaktı. "Quis Custodiet?" (Kim denetleyecek?), *The Economist*, January 22, 1977, s. 11-12.

⁵⁹ Örneğin, Yugoslavya, Çekoslovakya, Romanya gibi Sosyalist ülkelerde bu konuda kıpırdanışlar ve sınırları üzerinde, bkz. Roussillon, "Le Problème du Contrôle de la Constitutionnalité des Lois dans les Pays Socialistes", s. 95-127. Yugoslavya'da bir Federal Anayasa Mahkemesi bulunduğunu gözden kaçırmıyoruz. Ancak, gerçekteki etkinliğini sanırız Batılı ülkelerdeki benzerlerine oranla çok sınırlıdır. Karayakuboğlu'nun görüşüne katılmamak zordur: "Ne var ki, müesseseleri Anayasalarda kabul ve ilan etmekle iş bitmiyor. Her yerde olduğu gibi, Yugoslavya'da da, Anayasaya uygunluğu ve kanuniliğin savunulması, sosyo-ekonomik ve siyasi gelişmeye, sosyal kuvvetler açısından ilişkilere, vatandaşlardaki bilincin gelişme seviyesine, kültüre... bağlı objektif bir olaydır". Server Karayakuboğlu "Yugoslav Anayasa Mahkemesi", *Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, No. 5, 1969, s. 55.

yaşadıkları toplumda egemen sınıfların isteklerine uygun düşecek şeylerdir. Burjuva bir Devlette burjuva adaletini komünist bir Devlette ise komünist adaletini bulursunuz".⁶⁰

Buraya dek yapılan genellemelerin ve ortaya konulan varsayımların ışığında, araştırmamızda yanıtlanması gereken başlıca sorular şunlar olmak gerekir :

AYM siyasal rejimin "emniyet sübabı" olma beklentisine uygun davranmakta mıdır? Ne ölçüde siyasal iktidarı frenlemekte, ne ölçüde ona yardımcı olmaktadır? Temel siyasal hak ve özgürlükleri ne ölçüde savunmaktadır? AYM toplumdan gelen görünürde hukuksal, ancak temelde sosyo-ekonomik ve siyasal kökenli istemler karşısında ne ölçüde duyarlıdır? Rejimin ana değerlerine ne ölçüde sadıktır? Bu sorularımıza alacağımız somut yanıtlar, AYM'nin toplumsal gerilimleri hafifletici ve dolayısıyla, hem ana siyasal sistemin bütünlüğünü koruyucu işlevini hem de alt-sistem olarak kendini sürdürmesini daha yakından görme olanağını verebilir.

Tüm bu nedenlerle, Türk AYM'ni ana siyasal sistem ve toplumsal güçlerden oluşan "çevre"den soyutlamadan, başlıbaşına bir "siyasal alt-sistem" olarak ele almanın⁶¹ ve kararlarını sistem analizinin çevre, girdiler, çıktılar ve geribesleme kavramlarının ışığında dinamik bir biçimde değerlendirmenin, bize bu konuda büyük kolaylıklar sağlayacağı inancındayız.

3 — "Model Fetişizminden" Kaçınmanın Gereği

Easton'ın siyasal sistem analiz modeli bir yüksek mahkemeye ilk kez uygulanmamaktadır. Örneğin, Goldman ve Jahnige'nin anılan çalışmasının, Amerikan Federal Mahkemelerini başlıbaşına bir sistem olarak aldığına değinilmişti. Ne var ki, yazarların belirtmek-

⁶⁰ Harold G. Laski, *Studies in Law and Politics*, London : George Allen and Unwin, 1922, s. 278-279.

⁶¹ Bu konuda, Bıyıklı ve Ergunalp'ın açıklamalarını aktaralım : "Sistem, aralarında benzeşen veya benzeşmeyen birden fazla ögenin amaca dönük biçimlenmiş ilişkiler düzeni içinde oluşturduğu bir bütündür... Yasalar ve uygulama organları sistemin öğeleri, bu öğeleri birleştiren amaç ise, toplumun toplum yararına düzenlenmesi, yani toplum halinde yaşamın olanaklı kılınmasıdır... hukuk sistemi..., kısaca toplum sistemleri diye adlandıracağımız, bir çok sistemle ilişki durumunda bulunmaktadır... hukuk sistemi sürekli ilişkiler içinde bulunduğu sistemler bütününden etkilenmekle kalmayıp, onları da etkiler. Öte yandan, hukuk sistemi içinde yer alan bir öge... başlı başına bir sistemi oluşturabilir". İsmet Bıyıklı ve Halit Ergunalp, "Sibernetikten Hukuka Yöntemsel Yaklaşım", *Danıştay Dergisi*, No. 14-15, s. 73-74, 76.

ten kaçınmadıkları gibi, yargı organlarının, ana siyasal sistemin bir alt-sistemi olarak da incelenmelerinde yarar vardır.⁶² Bize göre bu zorunludur da; çünkü hiçbir toplumsal alt-sistem, toplumsal bütünlükten soyutlanamaz. Ayrıca, Türk AYM'nin, Amerikan Federal Yüksek Mahkemesiyle tam bir benzerlik gösterdiğini söylemek güçtür. Aynı zamanda federal bir temyiz mahkemesi olan Supreme Court'un, Başkanlık sisteminin uygulandığı federal yapılı ABD'nin siyasal düzenindeki yeri ve yetkilerinin farklılık göstermesi doğaldır. Türkiye'de güçler ayrılığı ilkesi, parlamenter sistemin varlığı nedeniyle aynı katılıkla uygulanmamaktadır.⁶³ Farklılık örneklerini daha çoğaltabiliriz. Kaldı ki, Türkiye gibi Kara Avrupası hukuk sistemi içinde ve parlamenter rejimlerin yürürlükte olduğu, örneğin, Federal Almanya, İtalya veya Avusturya gibi ülkelerde de özel olarak kurulmuş anayasa mahkemelerinin bizdekine oranla çok daha uzun bir geçmişe sahip olduğunu biliyoruz. Ancak yanılmıyorsak ilk kez, sistem analizi bu tür bir anayasa mahkemesine uygulanmaktadır. Bu bakımdan çalışmamızın güçlüklerinin bilincindeyiz.

Eklememiz gereken son bir nokta daha var : Sistem analizi, AYM gerçeğine varmakta ne tek, ne de yeterli model olma iddiasındadır. Örneğin, yüksek yargıyı bir "bürokrasi"⁶⁴ veya bir "baskı grubu"⁶⁵ gibi ele alma ve kararlarını bu kavramların ışığı altında incelemenin de çok yararlı olacağı açıktır. Bununla birlikte, genel siyasal sistem teorisinin sağladığı analiz çerçevesinin, ampirik bulguları yorumlamada daha tutarlı ipuçları sağladığı kanısındayız. Easton'ın uyarısını benimsiyoruz : Her bilimsel açıklama modeli gibi, siyasal sistem modelinin de belli soyutlamalara dayandırılması gerekmektedir. Gerçeğe yaklaşımda kullanılan "bu kavramlar ne doğru ne yanlıştır; ancak daha çok veya daha az yararlıdır".⁶⁶

⁶² The Federal Courts..., s. 4.

⁶³ Bkz. Gavin Drewry, *Law, Justice and Politics*, London : Longman, 1975, s. 3.

⁶⁴ Çeşitli yaklaşımlar için, bkz. Goldman ve Jahnige, a.g.e., s. 280-284. Ayrıca, Ünsal, "Ayrıcalıklı bir bürokrasi olarak Yüksek Yargı", *Siyaset ve Anayasa Mahkemesi*, s. 106-120.

⁶⁵ Bkz. Mehmet Akad, *Baskı Gruplarının Siyasal İktidarla İlişkileri*, İstanbul : İÜHF Yay., 1976, s. 77-79.

⁶⁶ Easton, *A Framework...*, s. 33. Gerçeğe yaklaşma konusunda örneğin Runciman, "Siyasal bilim araştırmalarının sağladığı büyük veri yığınları'nın bizleri "körtürmemesi" gereği üzerinde duruyor : Bu veriler, "her dönemde doğruluğunu koruyan yanılmaz bir bilimin demirden dökülmüş ürünü olarak değil, daha çok, siyasal tarihin ortamında yorumlanması gereken ham maddesi gibi" gibi değerlendirilmelidir. Ancak, Runciman ekliyor : "Bununla birlikte, siyasal davranış üzerinde ilginç genellemeler yapmanın ve bunları, en azından, doğal bilimlerden

II — BİR “SİYASAL ALT-SİSTEM” OLARAK TÜRK ANAYASA MAHKEMESİNE YAKLAŞIMIN UYGULAMA DEĞERİ

Easton'ın “Siyasal sistem” modeli AYM'ne uygulanan ampirik çalışmanın⁶⁷ kuramsal çerçevesini oluşturmuştur. AYM “ana siyasal sistem” ve tüm toplumla olan “alışverişinden” soyutlanmadan, başlıbaşına bir “siyasal alt-sistem” olarak ele alınmıştır.

Böyle bir yaklaşımda, önce, AYM'ne yapılan başvurulara “girdiler” kavramı içinde yer verilmiştir. Ayrıca AYM kararları daha çıkmadan, üyeler üzerinde rol oynayan sosyal-psikolojik ve siyasal nitelikte çeşitli karar öncesi ve karar süreci değişkenleri “dönüşme” başlığı altında incelenmiştir. Daha sonra AYM kararlarının “çıktılar” olarak ve daha çok siyasal bilim açısından, değerlendirilmesine çalışılmıştır. Son olarak da, söz konusu “çıktıların” “ana siyasal sistem” ve toplumda yol açtığı etki ve tepkiler, Easton'ın özellikle önem verdiği “geribesleme” kavramının ışığı altında değerlendirilmiş ve bu arada, siyasal iktidar ile AYM arasında geçen 10 yılda başgösteren sürtüşmelerin aldıkları boyutlara “örnekolay” olarak değinilirken, bir “tepki modeli” geliştirilmesi denenmiştir.

Türk AYM'ne değişik bir açıdan yaklaşma deneyimizin ana bulgularını toparlayan kısa bir değerlendirmeye gitmemiz gerekiyor. Bu değerlendirme öncelikle kuramsal açıdan iki temel soruya yeterli yanıt alınıp alınmadığını ortaya koymalıdır: Easton'ın “sistem modeli”, AYM gerçeğinin anlaşılmasında yararlı olmuş mudur? AYM, gerek siyasal iktidarla olan ilişkileri, gerekse ana siyasal sistemde oynadığı rollerle, liberal demokratik sosyal hukuk devlet düzeninin ondan beklediği siyasal iktidarı frenleme ve rejimin temel değerlerini koruma işlevini yerine getirmiş midir?

Her iki soruya verebileceğimiz yanıt olumludur. Şimdi bu yanıtlarımızı açmayı deneyelim.

1 — Sistem Teorisinin AYM'ne Uygulanabilirliği

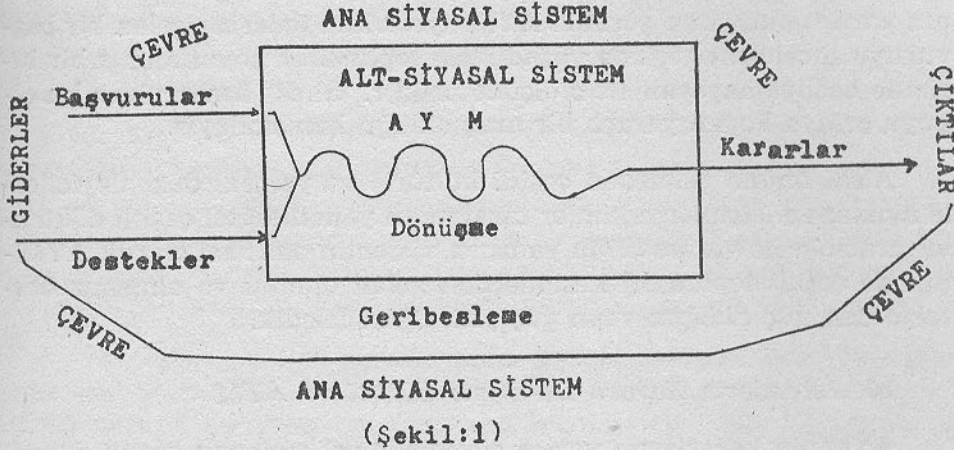
Ana çizgileriyle, Easton'ın sistem analizinin dayandığı “çevre”, “yanıt”, “geribesleme” kavramlarının siyasal davranışları açıklamada ve bu arada yargı kararlarını incelemede yararlı olduğunu söy-

alıntı yöntemlerle sınamanın olanaksız olduğunu söylemek istemiyoruz”. W. G. Runciman, *Social Science and Political Theory* (second edition), London: Cambridge Univ. Press, 1974, s. 21.

⁶⁷ Bkz. Ünsal, *Siyaset ve Anayasa Mahkemesi*, s. 131-316.

leyebiliriz. AYM'de, bir "siyasal otorite" olarak verdiği kararlarla, toplumda vatandaşların büyük bir çoğunluğu tarafından benimsenen ve emredici olarak kabul edilen kaynak dağıtımını gerçekleştirilmektedir. Buna göre, AYM'ne yapılan başvurularını "girdi" Mahkemenin kararlarını ise "çıkıtı" biçiminde şöyle değerlendirebiliriz:

Bir Siyasal Alt-Sistem Olarak AYM⁶⁹

(Şekil:1)

a) Siyasal Sistem-Çevre Kavramları ve AYM

Easton'ın vurguladığı siyasal sistem-çevre etkileşiminin rahatlıkla AYM'ne uygulanabildiğini gördük. Özellikle, "girdi" kavramının, AYM'ne yönelen "istem" ve "destekler" in sıralanması yönünden büyük kolaylıklar sağladığı açıktır. Böylelikle, Türkiye'de AYM-

⁶⁸ Easton'ın basit bir siyasal sistem modelinden esinleniyoruz: A Framework..., s. 12, diagram 3.

⁶⁹ Yüksek yargıçların, genellikle, halkın genel beklentileriyle ters düşmek istemedikleri de bilinmektedir. Tepki olasılığı onların yargısal yorumlarında "ileri gitmelerini" önleyecektir. Miller yüksek yargı kararlarındaki zaman sürecinde önemli değişmelere değinirken, bunların sanıldığı gibi, yargıç kadrosunun yenilenmesinden çok, o günkü genel değerlere, "zamanın havası"ndan (zeitgeist) kaynaklandığını ileri sürmektedir. Bkz. Selwyn Miller, "Toward a Concept of Constitutional Duty", in Philip B. Kurland (ed.), *The Supreme Court and the Judicial Function*, Chicago: The Univ. of Chicago Press, 1975, s. 233. Yüksek yargı yetkisini kullanırken, yalnız siyasal iktidarın değil, halkın da yaygın tepkisinden kaçınmayı hedef alır. Eski ABD Başkanlarından Hamilton'un deyimi ile, "yargıçların ne keseleri ne de kılıçları vardır" sözü, kamımızca, yargıçların "duyarlılığını" ve dış dinamiğin etkinliğini simgelemektedir.

den beklenen nerdeyse "efsanevi" davranışların toplumun hangi kesimlerinden kaynaklandığı ve aynı şekilde hangi kesimlerce önlenmek istendiği daha iyi anlaşılmıştır. "Çevre" kavramı, AYM'nin toplumdaki soyutlanamayacağını, onun da bir yüksek yargı organı olarak çeşitli etkiler altında kaldığını açıkça yansıtmıştır.

Belli bir başvurunun AYM'ne gelmezden önce ve geldiği zaman yalnız hukuksal bir istem olarak değil, aynı zamanda, çevreden gelen belli bir toplumsal/siyasal birikimin ürünü olarak ele alınmasının yararlı olduğunu gördük. AYM üyelerinin önerilerine gelen bir başvuruyu incelemeye içinde yaşadıkları toplumdaki soyutlanmış bir biçimde başlayamayacakları o ölçüde açıktır. 'Girdi' kavramının bu olguyu ortaya koyan yararlı bir araç olduğu kanısındayız.

AYM önüne gelmeden çeşitli kültürel ve yapısal düzenleyicilerle ayıklanan istemlerin kimler tarafından yönetildiğini çeşitli dökümler aracılığı ile verilmesinin yanısıra, sistemin otoritesi olarak AYM'nin de çeşitli toplumsal kesimlerden gelen olumlu ve olumsuz desteklerden güç aldığını veya güç yitirdiğini izledik.

b) İstemlerin Karara Dönüşme Süreci ve AYM

AYM'nin kararlarını verme sürecinde rol oynayan çeşitli davranışsal etmenler üzerinde durulurken, Easton'ın "istemleri çıktılara dönüştürme" kavramını uygulama olanağını bulduk. AYM üyelerinin toplumsal kökenleri ile aldıkları kararlar arasındaki bağıntının sınırlılığını gördük ve asıl belirleyicinin grup dinamiği değil, toplumdaki genel dinamik olduğu kanısına vardık.

Yüksek yargıçların hukuk kurallarını büyük bir titizlikle uygularken bile, toplumdaki, daha doğrusu "dış dinamikten" etkilendikleri unutulmamalıdır. Çünkü kendilerini toplumun genel değerlerinden⁶⁹ sınıfsal dengesinden soyutlayabilmeleri olanaksızdır. Bir bakıma, siyasal alt-sistem olarak alınan mahkemenin "iç dinamiği" ile içinde yaşanan "dış dinamik" yani ana siyasal sistem ayrılmaz bir bütün oluşturmaktadırlar. AYM'nin toplumdaki çeşitli sorunlar ve güçler karşısındaki somut tutumunu verdiği kararları ile izlememiz bu yüzden gereklidir.

Ayrıca, yargıç davranışları üzerinde niceliksel araştırmaların salt bir veri kalabalığı yaratarak, kısır döngü oluşturma tehlikesinin önlenmesi gerekir. Bu nedenle, bulgular tek başlarına bırakılmamalı, belli bir teorik çerçeve içine yerleştirilmelidir. Kaldı ki, siyasal bilim açısından bir değer taşıyabilmeleri ancak bu yolla sağlanabilir.

Kısacası, Easton'ın modeli, her ülkenin içinde bulunduğu özel koşullar unutulup, yargıç davranışlarını sınırlı "toplumsal köken" "grup dinamiği" veya somut "hukuk kültürü" değişkenleriyle açıklamanın yetersiz kalacağını ve öteki ülkelerle karşılaştırma değerlerinin de sınırlı olacağını ortaya koymamızda yardımcı olmuştur.

c) Çıktı, Geribesleme ve AYM

Kararlar ve bunların toplumda yol açtığı etkiler üzerinde de "çıktı" ve "geribesleme" kavramlarının incelememizin çerçevesini zenginleştirdiğini sanıyoruz. Nitekim, AYM ile siyasal iktidar arasında 1960-1970 arası başgösteren gerilimin gerçek yerine oturtulması ve 1971, 1973 Anayasa değişikliklerinin değerlendirilmesi sistem analizinin sağladığı bu kuramsal çerçeve içinde kolaylaşmıştır.⁷⁰ Aynı biçimde, 12 Eylül 1980 sonrasında gerçekleştirilen çeşitli kurumsal yeniden düzenlemeler ve yeni anayasa hazırlıkları arasında Anayasa Mahkemesini ilgilendiren değişikliklerin de söz konusu "geribesleme" kavramı içinde ele alınmaları ilginç olacaktır.

Modelin, AYM'ni bürokrasinin siyasal iktidara karşı "en güçlü kalesi" olarak tanımlamamıza, bunun yanısıra "yargı bürokrasisi", "bürokratik anayasa" ve "anayasa teknokrasisi" gibi kavramlar geliştirmemize yardımcı olduğunu da ekliyelim.

Öte yandan, yüksek yargı organlarının kararlarını Anayasa ve hukuk kurallarının çizdiği çerçevede aldıkları ve halkın baskı gruplarının, siyasal iktidarın tepkileriyle etkilenmedikleri söylenegedir. Yargıçlar örneğin, dört yılda bir seçmen önüne çıkan siyasal partiler gibi aldıkları kararların hesabını vermek zorunda değildirler. Bağlı oldukları tek otorite, Anayasadır; hukukun üstünlüğü ilkesidir. Ne var ki, somut gerçekte, yüksek yargı organları da toplumun genel koşullarından etkilenirler. Çalışmamız sırasında, AYM'nin sistem üzerindeki gerilimi arttırmamak ve onun kopmasını önlemek yolunda çıktılarını düzenleme zorunluluğunu duyduğunu ve bu nedenle de kararlarına belli bir esneklik getirerek arkasına aldığı destek düzeyini yükseltmeye çalıştığını gözledik. AYM, kendisine yönelik tepkileri hafifletmek ve azaltmak ve ayıklamak amacıyla yeni çıktılar üretmeye çalışmıştır. Özellikle, siyasal iktidarla olan etkileşim süre-

⁷⁰ ABD Yüksek Mahkemesi üzerinde sistem analizini uygulayan Goldman ve Jahnige de, tüm eksikliklerine ve şimdiki durumuyla, belli bir yargısal sistem teorisi oluşturamamasına rağmen, araştırmacıların, başka bir yöntem uygulasalardı belki pek önemsemeyecekleri etkileşim ve süreçlerini dikkate almalarıyla, görüşlerinin genişlediğini belirtiyorlar. *The Federal Courts...*, s. 16 v 284.

ci, sistemin yanıtlayıcı özellikleri konusunda bize ilginç gözlemler sağlamıştır. Örneğin, AYM'nin Anayasa değişikliklerini özden inceleme yetkisinin 1971 yılında elinden alınmış olmasına rağmen, ileride verdiği bir çok kararın yalnız "biçim" yönünden bir denetimi aştığını ve somut sonuçları açısından, "özde" bir denetimi gerçekleştirdiğini, "tepkiye tepki" kavramının ışığı altında izledik. Bu yüzden de, Anayasa Mahkemesi Yasası yeniden düzenlenirken, sanırız bazı ek önlemler yoluyla, AYM'nin söz gelimi. 1961 Anayasasının 2. ve 9. maddelerinin yorumunu çok genişletme türündeki çabaları engellenmeye çalışılacaktır.

B — VARSAYIMLARIN SOMUTTA SINANMASI AÇISINDAN

1 — *Siyasal İktidarla Çatışma, "Sistem-içi" Kalmıştır*

Easton, siyasal sistem teorisinde çevreden gelen istemlerin sistemin otoritelerince karşılanması gerektiği belirtmektedir. "Çıktı" üreten otoriteler arasında yargı organları da yer almaktadır. Ancak bunlar arasında bir gerilim doğabilir. Hele bunlardan birine yasama organını, yani ana siyasal otoriteyi denetleme yetkisi verilmişse. Oysa, siyasal sistemin yaşayabilmesi için ilk bakışta "disfonksiyonel" görülen⁷¹ bu gerilimin de hafifletilmesi zorunludur. Gerek siyasal gerek yargı otoritelerinin aralarındaki bu gerilimi hafifletmek için karşılıklı çıktılar üretmeleri de sisteme yönelik istemlerin karşılanması kadar önemlidir; yoksa sistem kopar. Başka bir deyişle, gerilimin sistem içi kalma olasılığı, sistem üzerinde yoğunlaşma olasılığından çok daha yüksektir.

AYM'nin siyasal iktidarla olan ilişkilerini incelediğimizde söz konusu gerilimi ve nedenlerini oratay koymaya çalıştık. Ayrıca, iktidarın AYM'nin yetkilerini sınırlandırma yolunu seçtiğini, AYM'nin ise bir çok kararında temel siyasal güçlerle pek ters düşmek istemediğini gördük. Ülkenin olağanüstü dönemler yaşadığında ise AYM'nin kendi kendini frenleme gereğini duymasını, daha çok sistem üzerindeki gerilimi hafifletme çabasına bağlamak sanırız gerçekçilik olur.

AYM'nin varlığının, siyasal sistemde bir otoriteler arası çekişme yaratma olasılığı yarattığını somut olarak inceledik, Çatışma kaçınılmazdı. Ancak taraflar yeterli esnekliğe sahipti. Böylelikle sistem kopma tehlikesini atlattır. Kısacası, söz konusu gerilim "sis-

⁷¹ Cox, *The Role of the Supreme Court...*, s. 101-102.

tem-içi" kalmıştır ve AYM sistem için "disfonksiyonel" yani amacına ters düşen bir rol oynamamıştır.

2 — *AYM Liberal, Demokratik Sosyal Hukuk Devleti Düzeninin Beklentilerine Uygun Davranmıştır*

Gerçek anlamıyla yalnız liberal/demokratik bir rejimde varoluş nedeni bulunan AYM'nin kendi varlığını tehlikeye atması beklene- mezdi. Bu nedenle, bir yandan siyasal iktidarı frenler ve kişi hak ve özgürlüklerini korurken, aynı zamanda kitlelerden gelen ekonomik ve sosyal içerikli istemlerin rejimin çizdiği dengenin dışına taşmasını önleyecek nitelikte kararlar almıştır. Böylelikle, AYM'nin siyasal iktidarların kişi hak ve özgürlüklerini kısıma çabalarına karşı çık- ma olasılığının, kitlelerden gelen sosyal ve ekonomik istemleri yete- rince karşılama olasılığından daha yüksek olduğu varsayımımız so- mut olarak doğrulanmıştır. AYM'nin ne "ilerici" ne de "gerici" sayı- lamayacağı, yalnız Anayasa'nın çizdiği dengeyi koruyacağı açıkça ortaya çıkmıştır. Sistem, değişmeyi belli bir kararlılık içinde gerçek- leştirmek zorundadır. Eğer bu olmazsa, o sistem zaten gitmiş yerini bir başka sistem almıştır. AYM'nin ise, düzeni değiştirmek gibi bir çabası olamaz, çünkü varlığını asıl bu düzene borçludur.

AYM kararlarını nicel ve nitel olarak değerlendirdiğimizde bu tutumunu ortaya koyma olanağını kolaylıkla bulduk. AYM 1961 Anayasasının çizdiği sınıfsal dengeyi zorlar bir tutuma girmediği gibi, ekonomik ve sosyal konularda birçok batılı ülkelerdeki benzer- lerinin izlediği "liberal" davranıştan örnekler vermiştir.⁷²

3 — *AYM Ana Siyasal Sistem Açısından Bir "Emniyet Sübabı Olmuştur*

1950 - 1960 arası iktidarların Anayasayı çiğnemesine bir "tepki" ve daah çok "bürokratik" bir denge unsuru olarak kurulan AYM, yıllar geçtikçe toplumiçi gerilimleri de hafifletici bir rol oynamayı başarmıştır. Özellikle, sol güçlerin AYM'ne bel bağlamaları, onun hukuk devletinin bir ögesi olarak siyasal çoğunluğun siyasal azın- lıkları baskı altına almasını bir ölçüde önleyebildiği inancına daya-

⁷² "Hukuk, niteliği gereği tutucu bir güç olma eğilimindedir". Başka bir tanımla, "toplumu, hızlı değişimin şokundan koruyan bir şilte". Drewy, *Law, Justice and Politics*, s. 125. Anayasa Mahkemelelerinin varoluş nedenlerinden biri de bu- dur zaten. Nitekim, Amerikan Federal Yüksek Mahkemesi ile ilgili şu gözlem- ler, AYM için de geçerlidir: "Gerek onu eleştirenlerin, gerekse övenlerin ileri sürdüklerinin tersine, ne bir yasama organı ne de sürekli bir kurucu meclistir". Goldman ve Jahnige, *The Federal Courts...*, s. 45.

lıdır. Bu işlevi tam anlamıyla gerçekleştiremeyecek bile olsa, sonuçta, toplumdaki çıkar çatışmalarının patlamalara dönüşmesini de bir ölçüde engellemiş ve sistem üzerindeki gerilimi hafifletmede katkısı olmuştur. Özellikle son yıllarda, alt mahkemelerden gelen itiraz davaları sayısının hızla artması vatandaşların AYM'ne duydukları güvenin bir kanıtıdır. Devletin hukuk yönetimi altında kaldığını gösteren bu tür güvenceler halk arasında hukuksal olanakların sonuna dek kullanılabileceği inancının yaygınlaşmasına yol açmaktadır. Bunun da toplumun üyelerinin sisteme sağladıkları "desteği" arttırıcı bir işlevi olduğu açıktır. AYM'nin ana siyasal sistem içinde bir "otorite" olarak "emniyet sübabı" görevini de yerine getirdiği gözlenmektedir. Böylece, çevre-siyasal sistem arasındaki çok yararlı bir köprü rolü oynadığını söyleyebiliriz. AYM sisteme yöneltilen istemleri bir ölçüde olumlu yönde yanıtlamakla, sistemin aşırı yüklemelerle karşı karşıya kalmasını engellemiştir. Ayrıca, yasalarda Anayasaya aykırılık bulmadığı durumlarda, bazı kesimler tarafından yöneltilen eleştirilerin gücünü kırdığı ve bunların sistem üzerindeki yükünü hafiflettiği gibi; yasama organının işlemine de ek bir meşruluk sağlayarak, dolaylı yoldan onun prestijini yükseltmiştir. AYM'nin sistemi güçlendirdiği açıktır.

Easton'ın sistem analizi, sistemlerin belli bir istikrar içinde evrime uğradıklarını; ancak sistemin toplumdaki gelen istemleri yeterince karşılayamazsa gerilimin artacağını ve giderek kopacağını varsaymaktadır. Sistem, bu istemleri büyük ölçüde karşılamak zorundadır. Bunu yaparken "çıktılar" üretecektir. Anayasal yargı organları da tüm çıktı üreten kuruluşlar gibi gerilimi hafifletici bir rol oynarlar. Çünkü, liberal/demokratik rejimin kurumlarına güveni ve bilinçaltında onun ideolojisine duyulan inancı yaygınlaştırır.

Özetle, AYM varlık nedenine uygun bir tutum izlemiştir. Bunu çeşitli örneklerle kanıtlayabildiğimizi sanıyoruz.

Son olarak şunu vurgulayalım: Türk AYM, gerek kurulduğu ortam gerekse kendine tanınan yetkiler gerekse görev gördüğü toplumun sosyo-ekonomik, siyasal ve kültürel koşulları gereği, bir Amerikan Federal Yüksek Mahkemesi veya Avusturya, Almanya veya İtalya Anayasa Mahkemelerinden ayrılan özellik ve etkinliğe sahiptir. Örneğin bir başka demokratik ülke olan İngiltere'de özel bir Anayasa Mahkemesine gerek duyulmadan da rejim korunabilmektedir. Sistem analizinin genel çerçevesinde yapılan incelemede Türkiye'nin tarihsel, sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel somutuna da yer vermenin gereği ortadadır.

İlerideki yıllarda Türk halkının demokrasi denemesi ekonomik

ve sosyal koşullarının paralelinde güçlendikçe, siyasal iktidarların Anayasa ilkelerini çiğneme tehlikesi de giderek azalacaktır. Böyle bir durumda, AYM daha az "siyasal" ve daha çok "teknik" bir nitelik alacaktır; kadın-erkek eşitliği, kürtaj hakkı, endüstri tröstleşmeleriyle savaşım, atom santrallerinin nerelerde kurulabileceği veya çevre korunması gibi.⁷³ Ancak bu döneme geçilmeden önce de Türkiye'de kişi hak ve özgürlüklerinin, asgari sosyal ve ekonomik reformların, daha adil bir bölüşüm ve gruplararası hoşgörünün sağlanmış olması zorunludur. AYM'ne ise bu konularda neo-liberal siyasal düzenin çerçevesinde "aktif" bir tutum izleyerek katkıda bulunmak düşecektir. AYM bugüne dek, hep 1961 Anayasasına temelde karşı olan iktidarlar döneminde denetimini sürdürmüştür. Kendisine daha yakın bir merkez parti iktidarındaki tutumuyla, örneğin onun solunda bir demokratik iktidar dönemindeki tutumu farklı olacaktır. Sanıyoruz ki, işte o zaman AYM'nin varoluş nedeni yani, *dengeci hatta tutucu olması gereken niteliği* daha açıkça ortaya çıkabilir. Easton'ın sistem analizi bu gerçeğin ortaya konmasını kolaylaştıracaktır. Nitekim, örneğin Fransa'da temelde yürütmeye yardımcı bir kuruluş olarak 1958 anayasasıyla getirilen Anayasa Konseyi, de Gaulle ve onu izliyen liberal sağ eğilimli yönetimler döneminde bu işlevini yerine getirirken, 1981'de Mitterrand önderliğinde sosyalist güçlerin iktidara geçmesiyle birlikte yeniden önem kazanmıştır. Gerçekten de, 1982 başında Anayasa Konseyi'nin sosyalistlerin mutlak çoğunluğa sahip buldukları Fransa Millet Meclisi'nin çıkardığı Devletleştirme Yasasının devletleştirilecek işletmelerin sahiplerine ödenecek tazminatların belirlenişinde Anayasaya aykırı hükümler taşıdığı kararına varması şaşırtıcı olmayacaktı. Doğaldır ki, son sözü gene parlamento çoğunluğu söyleyecekti ama, ileride çıkarılacak yasalar için de bir engelleme olasılığının varlığı açıktı..

⁷³ Yabancı ülkelerdeki anayasal veya idari yargıdan bazı örnekler verilebilir: "Karlsruhe Yüksek Mahkemesi (F. Almanya Anayasa Mahkemesi) kürtajı serbest bırakan yasayı iptal etti". *Le Monde*, 26 Février 1975; (Aynı mahkeme, bir başka konuda, teröristlerin Alman sanayicisi Hans Martin Schleyer'i kaçırmakla hapsedeki arkadaşları salıverilmezse onu öldüreceklerini bildirmesi üzerine Schleyer'in oğlunun yaptığı bir başvuruyu inceleyerek, reddediyordu. Davacı, Yüce Mahkeme'den, Alman Hükümetini, babasını kaçıranların isteklerini yerine getirmeye zorlamasını diliyordu. Bkz. *Le Monde*, 15 Octobre 1977); "ABD Yüksek Mahkemesi, ırza tesaddiden ölüm cezasını iptal etti". *Le Monde*, 5 Juillet 1977; "Petrol şirketleri Veba ve Gelsenberg'in birleşme kararı Karlsruhe Yüksek Mahkemesi tarafından hükümsüz sayıldı". *Le Monde*, 16/17 Octobre 1977; "Fribourg-en-Brigau İdare Mahkemesi, Why! Nükleer Santralinin yapımını Alman Çevreyi Koruma Komitesinin istemi üzerine yasakladı". *Le Monde*, 15 Mars 1977.